

IZMEĐU KVALITATIVNE I KVANTITATIVNE METODOLOGIJE: UTEMELJENA TEORIJA¹

Srđan Milašinović*

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Želimir Kešetović

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

Sažetak: U radu se izlažu osnove metoda utemeljene teorije, jednog od pravaca kvalitativne metodologije, koji je nastao šezdesetih godina XX veka u SAD. Najpre se ukazuje na bitne razlike u značenju reči „teorija“ u evropskoj kontinentalnoj misli i američkoj empirijskoj sociologiji. Pojavljivanje utemeljene teorije povezuje se sa krizom pozitivističke paradigme u društvenoj nauci, naročito sa njenim svodenjem na školski šablon: „istraživačko pitanje hipoteza empirijsko testiranje zaključak, tj. prihvatanje ili odbacivanje hipoteze“. Utemeljena teorija ne polazi od hipoteze ka činjenicama, već obrnuto: istraživači intenzivno posmatraju istraživanu pojavu, sačinjavaju beleške, vode razgovore sa učesnicima, pa potom proučavanjem te empirijske građe postavljaju pretpostavke o pravilnostima, uslovljenostima i eventualnim uzročnostima u izučavanoj pojavi, a onda te pretpostavke testiraju u novom talasu istraživanja.

Ključne reči: metodologija, metod, istraživanje, kvalitativna analiza.

1. Uvodna razmatranja – teorija i metodologija

Još pre skoro pola veka jedan od najznačajnijih predstavnika frankfurtske škole kritičke teorije, E. From, pisao je da jedna od glavnih i univerzalnih odlika čovekove prirode jeste potreba za okvirom orijentacije, koja proističe iz okolnosti da je čovek obdaren umom i razumom i da zato ima težnju da shvati i pronikne u pojave koje ga okružuju. Čovek ima potrebu da svet i stvarnost oko sebe smesti u prepoznatljiv okvir koji će mu omogućiti da se orijentiše u tom svetu. I zato, kada se ljudi sretnu sa fizičkim

¹ Članak predstavlja deo rezultata rada na projektima Bezbednost i zaštita organizovanja i funkcionisanja vaspitno-obrazovnog sistema u Republici Srbiji (osnovna načela, principi, *protokoli*, procedure i sredstva) (broj 47017), i Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija (broj 179045), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011–2014).

* E-mail: srdjan.milasinovic@kpa.edu.rs

objektima, drugim ljudima ili društvenom stvarnošću, oni nastoje da razumeju i objasne njihove karakteristike. Ta potreba se, prema Fromu, izražava kroz verovanja, ideologiju, religiju, a u modernom dobu pre svega kroz nauku i naučne zakonitosti.

Objašnjavajući zašto nastaju teorije i koja je njihova svrha, D. Hou potvrđuje Fromovu konstataciju: „Ne možemo da se nosimo sa haotičnim, slučajnim svemirom gde se događaji prosto dešavaju bez nekog očiglednog razloga. U svetu u kome ne postoje ni pravila, ni ritmovi, u kome u svakom trenutku ne znamo gde se nalazimo, život bi bio nemoguć. Pokušavajući da prepoznamo ove obrasce, u stvari, mi ih aktivno i stvaramo. Jednostavno opisivanje toga što vidimo zahteva neku vrstu mehanizma pomoću koga ćemo organizovati naše percepcije... I zato nastaju teorije koje pružaju prihvatljive definicije sveta koji nas okružuje. One ga čine razumljivim... Teorija je kao zastor koji omogućava posmatraču da apstrahuje složenost prirode na sistematičan i praktičan način“ (Howe, prema: Jugović, 2009).

Reč „teorija“ potiče iz starogrčkog jezika (*theoria* – gledanje, promatranje) i u prvobitnom, filozofskom značenju, označava misaono-spoznajnu aktivnost, ukoliko se zamišlja kao „čista“ – kao pronalaženje, zrenje i povezivanje smislenih likova bez obzira na njihovu primenu, na njihovo korišćenje pri ostvarivanju određenih ciljeva. Kao područje recepcije i unutrašnje (noetičke) elaboracije racionalnih sadržaja, teorija se suprotstavlja praksi kao području vidljive, spoljne delatnosti, iako ta dva područja stoje u odnosu uzajamne i dijalektičke uslovljenosti.

Iz ugla pozitivne nauke, teorija bi predstavljala opštu postavku ili koherentnu skupinu opštih stavova na osnovu kojih se objašnjava neko područje stvarnosti. Naučna teorija, dakle, čini sistem predmetnih, smislenih iskaza o opštim odredbama ili odnosima predmeta nauke ili njenih delova. Tako E. Nejgel, praveći razliku između eksperimentalnih i teorijskih zakona, ove druge izjednačava sa teorijama: „...smatrajući da se teško može poricati da pretpostavke koje nazivamo teorijama čine sisteme objašnjenja i predviđanja koji su mnogo opštiji od sistema čije se primese određuju kao eksperimentalni zakoni“ (Nejgel, 1974: 92). Da bi se teorije mogle analizirati, neophodno je razlikovati sledeće komponente: 1) apstraktni račun, koji predstavlja logički sistem sistema objašnjenja i koji „implicite definiše“ osnovne pojmove sistema; 2) skup pravila koja apstraktnom računu pripisuju izvestan empirijski sadržaj time što ga povezuju sa posmatranjem i eksperimentom; 3) interpretaciju ili model apstraktnog računa, koji predstavlja „meso“ tog sistema, tako što ga povezuje sa poznatim pojmovima i predstavama.

Posmatrano iz ugla evropskog intelektualnog i misaonog miljea, teorija je veoma složena intelektualna tvorevina apstraktnog naučnog mišljenja. Nju čini sistem postojećih saznanja i pretpostavljenih, odnosno, mogućih saznanja o predmetu ili delu predmeta nauke, pa i o metodu nauke. Kao sastavni delovi teorije javljaju se naučni principi i aksiomi, naučni zakoni, naučni pojmovi, stavovi, sudovi i zaključci, naučne teoreme, naučne hipoteze i naučni razlozi. Razumljivo je da se teorije razlikuju po predmetu i obliku, po stepenu izgrađenosti, po stepenu verifikovanosti, itd. Teorije se otuda mogu iskazati jezički ili simbolički. Jezički se iskazuju kao logičan, smislen sistem iskaza, a simbolički kao sistem međusobno povezanih i saglasnih simbola. Najsmelije i najoriginalnije naučne teorije nikada nisu proizvoljne i slučajne, već su oslonjene na postojeće naučno znanje i njime podstaknute.

Naučne teorije, da bi to bile i da bi kao takve opstale, moraju imati sledeća svojstva: određen stepen istinitosti; unutanju sistematičnost i neophodan stepen koherentnosti; određen stepen opštosti; proverljivost; komunikabilnost i razvojnost. Za svaku naučnu teoriju bitna je njena saznajna moć, koja je u toliko veća ukoliko se više odredaba, svojstava, relacija njome može objasniti, ili ukoliko se više raznovrsnih hipoteza može potvrditi. S tim u vezi je i naučna plodnost teorije.

Kada je reč o saznajnoj ulozi, naučna teorija može se shvatiti kao saznajna i kao praktična (Milosavljević, Radosavljević, 2008: 182). Saznajna uloga ostvaruje se kao naučno saznanje određenih vrsta pojava, njihovo naučno objašnjenje i predviđanje i naročito proširivanje naučnog saznanja. U tom smislu, od izvanrednog je značaja uloga teorije u naučnom saznanju i istraživanju od konceptualizacije preko definisanja predmeta istraživanja i postavljanja hipotetičkog okvira, do tumačenja i shvatanja rezultata istraživanja.

Praktična uloga teorije izražava se u apstrahovanju saznanja teorije, u podobnosti teorijskog saznanja da se apliciranjem i adaptiranjem priredi za rešavanje svakodnevnih potreba ljudskog života u raznim oblastima, uključujući i politiku. Istovremeno se postavlja i pitanje da li je metodologija kao posebna nauka uopšte moguća i, ako jeste, koja je to i kakva nauka. To pitanje nalazi svoje osnove u rasprostranjenim shvatanjima da je metodologija logička disciplina, ili da je ona disciplina epistemologije ili gnoseologije. U tom smislu je veoma indikativno stanovište koje doslovno glasi: „u klasifikaciji nauke uopšte i filozofskih nauka posebno, metodologija ne može figurirati kao posebna naučna disciplina, jer se njome samo proučavaju uslovi praktične primene principa koji su neizbežno sastavni elementi izvesne manje ili više opšte teorije – logike, odnosno teorije saznanja“ (Milosavljević, Radosavljević, 2008: 182).

Osnov za postavljanje pitanja da li je metodologija moguća kao nauka, jeste to što se smatra da: 1) naučna disciplina druge nauke (u ovom slučaju logike) ne može da bude posebna nauka; 2) metod i predmet su bitni i nerazdvojni činioци svake nauke i naučne discipline, pa su naučna saznanja i naučna istraživanja metode određene nauke ili naučne discipline – njeni sastavni delovi. Oba su polazišta na prvi pogled prihvatljiva. Međutim, previđa se da se ovde radi o specifičnom predmetu metodologije – metodu, odnosno načinu (načinima) naučnog saznanja i naučnog istraživanja predmeta nauke ili naučne discipline. Način sticanja naučnog saznanja i način naučnog istraživanja nisu činioци predmeta nauke ili naučne discipline, već među njima postoji funkcionalni i normativno-instrumentalni odnos u kome metod ima polivalentnu ulogu. Međuzavisnost predmeta i metoda manifestuje se kao zavisnost i obima i stepena naučnog saznanja o predmetu nauke od razvijenosti metode, dakle od naučnog saznanja o prodornim i produktivnim načinima naučnog istraživanja i naučnog saznanja predmeta nauke. S druge strane, obim i stepen naučnog saznanja o predmetu nauke omogućava, odnosno ograničava naučno saznanje i mogućnosti naučnog istraživanja metoda, tj. načina sticanja naučnog saznanja.

Međuzavisnost predmeta i metoda nauke je neposredna, ali ona ne omogućava, već, naprotiv, zahteva posebno sistematsko naučno istraživanje i naučno saznanje o metodu (metodama).

Neosporno je da se u istraživanju raznih predmeta koriste iste metode u istim ili sličnim varijantama i da se, čak, kod raznih metoda javljaju isti činioci. Takođe, jasno je da raznovrsna istraživanja koriste iste metode u raznim modalitetima, ali da za sva naučna istraživanja postoje neka ista osnovna pravila. Naučno saznanje o opštim i posebnim specifičnim pravilima u sprovođenju naučnog istraživanja i sticanju naučnog saznanja o predmetima nauke i naučnih saznanja upravo zahteva postojanje posebne nauke kakva je metodologija.

Imajući u vidu izneto, može se reći da je svako istinito i smisleno saznanje logično, tj. da je u skladu sa normama logičkog mišljenja. To pogotovo važi za naučno saznanje i naučno istraživanje. Zato se metodologija definiše kao logička disciplina. Međutim, metodologija se ne sastoji samo od logičkih pravila. Takođe, uprkos univerzalnosti nekih od postavki logike, ne postoji samo jedan logički sistem niti samo jedan logički pravac. Logička pravila su bitan sastavni deo metodologije, koji je u primeni povezan i uslovljen drugim delovima metodologije i drugim metodologijama i mogućnostima formiranja raznih sprega logičkih pravila i činilaca drugih delova metodologije. To je još izrazitije kod metoda. U društvenim naukama to je veoma teško zbog svojstva predmeta nauka i naučnih disciplina. Svakako, to nije dovoljan argument za negiranje postojanja i mogućnosti postojanja neke nauke.

Reč „teorija“ u naslovu ovog rada valjalo bi staviti u zagrade. U glavnom toku američke društvene nauke XX veka ona ima mnogo prizemnije značenje nego u pomenutoj kontinentalnoj evropskoj tradiciji. Pod pojmom teorije se u Sjedinjenim Američkim Državama (koje su rodno mesto metoda utemeljene teorije) najčešće podrazumeva zamisao o rešavanju nekog konkretnog istraživačkog problema ili o odgovoru na neko sasvim usko istraživačko pitanje (na primer: šta ljude rukovodi kad biraju određeni TV kanal i konkretnu emisiju na njemu, čime se potrošač rukovodi kad donosi odluku o kupovini, ali i na društveno i naučno znatno relevantnija pitanja, kao npr. čime je uslovljena etnička i rasna distanca među članovima neke zajednice itd.) Takva „teorija“ se najviše oslanja na prethodna istraživanja, odnosno na iskustvena saznanja o istraživanoj pojavi, pa se na njoj, a delom i na istraživačkoj intuiciji, grade pretpostavke o tome kako bi moglo da se odgovori na postavljena pitanja. Pretpostavke se prevode na formalne istraživačke hipoteze, utvrđuju se indikatori i sprovodi iskustveno istraživanje, koje potom, na osnovu kvantitativnih podataka, merenja i odgovarajućih statističkih testova, potvrđuje ili opovrgava pomenutu teoriju.

2. Pretpostavke nastanka utemeljene teorije

Utemeljena teorija je bila značajan napor da se udahne život društvenoj nauci, ozbiljno sputanoj sterilnim pozitivističkim principima koji su već davno iscrpeli svoje mogućnosti i domete. Ona nastaje šezdesetih godina 20. veka u SAD. Osnivači su B. Glejzer (B. Glaser) i A. Stros (A. Strauss), a osnove svoje teorije objavili su u knjizi *Otkriće utemeljene teorije: Strategije kvalitativnog istraživanja* (Glaser, Strauss, 1967). Glejzer insistira na fundamentalnoj razlici između „forsirane“ teorije (one koja polazi iz naše glave napomena autora) i teorije koja se pojavljuje izvorno iz istraživane materije, tj. iz intenzivnog posmatranja predmeta istraživanja.

Utemeljena teorija nastala je kao istraživački pokušaj i metod koji nastoji da razvije teoriju koja se zasniva na podacima koji se sistematski prikupljaju i analizira-

ju. Prema Martinu i Turneru, ona je „induktivna, teorijska metodologija otkrivanja koja omogućava istraživaču da razvije teorijski opis opštih karakteristika neke teme dok, istovremeno, zasniva opis na empirijskim posmatranjima ili podacima“ (Martin, Turner, 1986: 141157). Glavna razlika između utemeljene teorije i ostalih metoda je u njenom specifičnom pristupu razvoju teorije – ona nagoveštava da bi trebalo da postoji stalni međusobni uticaj prikupljanja i analize podataka. Pristupi teorije zasnovanosti postaju sve više uobičajeni u literaturi koja govori o potrazi za informacijama, jer je metod izuzetno koristan za razvijanje opisa zasnovanih na kontekstu i orijentisanih na proces, kao i za objašnjenja određenih fenomena (Orlikowski, Iacono, 2001: 121–134).

Utemeljena teorija je metod istraživanja koji se primenjuje na način obrnut od tradicionalnih istraživanja i na prvi pogled može izgledati da je u suprotnosti sa naučnim metodom. Umesto da počinje od hipoteza, prvi korak je prikupljanje podataka različitim metodama. Iz prikupljenih podataka, ključne tačke označene su nizom kodova koji se izdvajaju iz teksta. Kodovi su grupisani u slične koncepte, kako bi bili funkcionalniji. Iz tih konceptata formiraju se kategorije, koje su osnova za stvaranje teorije, ili obrnuto projektovanje hipoteza. To je u suprotnosti sa tradicionalnim modelom istraživanja, u kom istraživač bira teorijski okvir, pa tek onda primenjuje ovaj model (Trochim, 2010).

Dakle, kvalitativan pristup u metodologiji znači prevashodnu usredsređenost istraživača na narativni opis društvenih pojava i na izlaganje smisla i značenja koje pojedini događaji, procesi, artefakti, imaju za one društvene aktore koji ih tvore ili učestvuju u njihovom stvaranju. Suštinska razlika između tog i kvantitativnog pristupa je u tome što kvantitativni nastoji da društvene pojave opiše ili objasni koristeći se merenjem, odnosno brojevima, količinama, intenzitetima, kao i merenjem povezanosti činilaca jedne pojave ili istraživane pojave sa nekim drugim pojavama. Za takav odnos ima više razloga, a u među najvažnijima su sledeći: 1) velika složenost, raznovrsnost i raznolikost predmeta društvenih nauka; 2) relativno nizak stepen relativne uniformnosti i jednoobraznosti društvenih procesa, činilaca, veza i odnosa i njihovih uloga u društvenoj praksi i razvoju; 3) promenljivost i neponovljivost društvenih pojava; 4) veliki zahtevi koje postavlja primena kvantitativnih metoda među kojima su postavljanje naučnih zakona i izgradnja simboličkog jezika i valjanih modela kao uslova za primenu matematičkih modela i postupaka; 5) razvijenost i opremljenost društvenih nauka za primenu kvantitativnih metoda; 6) osposobljenost metodološkog kadra za primenu matematike i računara; 7) averzija prema kvantitativnom pristupu (Milosavljević, Radosavljević, 2008: 308). Nadalje, za primenu kvantitativnih metoda u društvenim-političkim naukama moraju se obezbediti izvesni uslovi, među kojima su, svakako, sledeći: 1) sistem naučnih zakona i, na osnovu njih (ili na osnovu odgovarajućih empirijskih generalizacija, principa, aksioma ili teorema) formulisane adekvatne teorije; 2) jasno oformljeni hipotetički stavovi i varijable u jasno određenom odnosu i sa indikatorima određenog značenja; 3) utvrđena standardna ponašanja i odnosi; 4) utvrđeni standardni uslovi; 5) izgrađeni standardni pojmovi i termini; 6) izgrađen odgovarajući simbolički jezik; 7) obezbeđen sistem mišljenja koji omogućava pojednostavljenje svođenje samo na osnovne bitne činioce i odnose.

Iz ukupnog izlaganja jasno se vidi da bitnu osnovu kvantitativnog istraživanja imaju: 1) naučni zakoni (i objašnjenja), 2) simboli i mogućnosti simboličkog iskazivanja, 3) mogućnost kvantifikovanja i 4) mogućnost formiranja valjanih modela, bez čega svi ovi metodi nisu mogući.

U tom smislu, opravdano je stanovište s kog se ističe: „Očividno, kvantitativna i kvalitativna metodologija su kao dve polovine koje označavaju razdvojenu stvarnost koja tek kada se spoji može da otkrije čemu je smisao socijalne i individualne egzistencije. Međutim, to spajanje nije moguće prostim kalemljenjem, jer se još uvek nije došlo do stvarne povezanosti i komplementarnosti, zbog toga što je i sama stvarnost udvojena. Rešenja u praksi nisu još na vidiku“ (Milosavljević, Radosavljević, 2008: 308).

Zastupnici pozitivističke paradigme u društvenim naukama često u većoj ili manjoj meri osporavaju naučni značaj kvalitativnih istraživanja. Neki akademski krugovi u svetu i naročito u našoj zemlji potpuno poriču mogućnost kvalitativne metodologije, tako da debata kvantitativno-kvalitativno, kao zakasneli eho daleke borbe za metod, danas predstavlja jedan od najvećih sporova u društvenim naukama (Branković, 2009: 97–106).

Nacrti kvalitativnih istraživanja stvaraju se prema tipu istraživanja na koji se odnose. Različiti tipovi istraživanja zahtevaju naročitu pažnju u planiranju specifičnih segmenata. Treba, međutim, primetiti da u metodološkoj literaturi postoji priličan stepen terminološke konfuzije u pogledu određivanja ‘tipova’ istraživanja. Nekada su ti popisi veoma ekstenzivni, pa obuhvataju i neke specifične istraživačke procedure, a pojedini autori u ‘tipove’ ubrajaju i ono što se u metodologiji pre može nazvati paradigmom, pristupom ili orijentacijom (Creswell, 1998).

Ukoliko se doda i činjenica da u jednom istraživačkom projektu kvalitativni istraživači najčešće kombinuju principe iz različitih pristupa, postaje jasno da se u istraživačkoj praksi teško mogu naći „čisti“ istraživački nacrti, koji bi sledili samo jedan određen „tip“ kvalitativnog istraživanja. Takođe, svaki od tipova istraživanja može se sprovesti u okvirima različitih teorijskih paradigmi, što bitno otežava zadatak da se oni opišu sasvim precizno i jednoznačno. Ili, kako primećuje Hač (Hatch), „postoji onoliko vrsta kvalitativnih istraživanja koliko postoji kvalitativnih istraživača“ (Hatch, 2002). Svaka kvalitativna studija ima svoj jedinstveni karakter, koji se razvija i menja kako istraživanje napreduje.

Osnovna zamerka kvalitativnim istraživanjima je, kako je rečeno, što ne postoji klasičan naučni model: problem, predmet – hipoteze, model testiranja i definisanje oblasti važenja i oblasti odbacivanja hipoteza, indikatori, metodi prikupljanja potrebnih podataka, analiza i odluka o odbacivanju ili prihvatanju hipoteza.

Odmah se uočava prilična sterilnost tako rigidnog pristupa, budući da se na taj način manje-više krećemo u krugu već osvojenih naučnih znanja i hipoteza, koji se retko proširuje i to veoma skromnim iskoracima.

Kao jedan od pokušaja da se izađe iz kruga, pojavljuje se kvalitativna metodologija, ali je ona na meti stalne kritike zvanične nauke, oličene u pomenutoj pozitivističkoj paradigmi.

Sušтина ovog metodološkog pristupa je u sledećem: umesto da se društvenoj pojavi koja nas zanima pristupi sa unapred stvorenom pretpostavkom o njenoj suštini, povezanosti i uslovljenosti drugim pojavama, kreće se obrnutim redom, dakle:

1. predmet istraživanja se intenzivno posmatra i ispituje i sačinjavaju se opsežni zapisi; moguće je da taj prethodni posao obavlja veliki broj istraživača recimo, da sačinjavaju beleške sa posmatranja nekog događaja ili procesa, transkripte i snimke sa fokus grupa ili iz serije dubinskih intervjuua itd.;
2. beleške sa tog posmatranja ili ispitivanja, ili zvučni ili slikovni zapisi se potom pažljivo i višestruko iščitavaju i pregledaju;
3. potom se obeležavaju uočene predmetne i smisaone celine (karakteristične izjave učesnika nekog događaja ili zbivanja, slike, događaji)²;
4. kasnije se te osnovne „čestice“ pojave, događaja, stava, grupišu u veće celine („koncepte“, odnosno zamisli nekog složenijeg odnosa, pravilnosti);
5. konačno, takve zamisli se objedinjuju u „teoriju“, odnosno u tumačenje onoga što je rečeno ili što se desilo, u objašnjenje i eventualno predviđanje budućih sudova, ponašanja, događaja, zbivanja.

Naravno, kod takvih istraživanja uvek vrebaju prigovori zastupnika glavne struje: kako možemo biti sigurni u tačnost, to jest u metodološku rigoroznost takve teorije? Glejzer predlaže dva kriterijuma: koliko ona „odražava“ situaciju, tj. koliko je u skladu sa situacijom koju razmatra (koliko joj je prilagođena i koliko joj odgovara); drugim rečima, da li ona „radi“, tj. da li njene nalaze potvrđuje kasniji tok događaja, marksistički kazano, praksa.

3. Glejzerov metod testiranja – ka kvalitativnoj metodologiji

Da bi opisani postupak i Glejzerov metod testiranja valjanosti bili jasniji, neophodno ih je ilustrovati primerom.

Istraživač Lengborn Rast (Langbourne Rust), u svojoj prezentaciji u njujorškom udruženju za istraživanja javnog mnjenja (Langbourne, 1993), želeo je da testira stvarne teorijske domete tog pristupa da utvrdi da li on omogućava takav stepen pronicanja u suštinu društvene stvarnosti: da li može i da predviđa stvari³ i kolika je mogućnost predviđanja utemeljene teorije? Sredinom sedamdesetih, TV stanica CBS je istraživala moguću gledanost svojih sitkom serija tako što je scenu po scenu prikazivala uzorku od 80 ljudi, koji su imali zadatak da svaku od tih scena ocene tako što će pritisnuti zeleno dugme ako im se dopada, a crveno ako im se ne dopada. On je od istraživačkog sektora te stanice zatražio snimke materijala koji je prikazivan ispitanicima i ocene koje je dobila svaka od prikazanih scena. Predložio im je da ih pregleda i prouči, a potom da mu daju nov materijal koji je podvrgnut ocenjivanju gledalaca, ali bez njihovih ocena, i da onda provere u kojoj meri će on uspeti da predvidi stvarne ocene koje su tom novom materijalu dali gledaoci.

² To je, u stvari, najosetljivija faza, koja u velikoj meri zavisi od imaginacije istraživača, njegove sposobnosti da otkrije šta se izdvaja od ostalog dela materijala i definiše kriterijumima tog izdvajanja. Često se za potrebe tog dela istraživanja angažuje više istraživača, pa se potom rezultati te analitičke obrade materijala porede. Tako se omogućuju iscrpnija klasifikacija, a u kasnijoj raspravi i odbacuju neke klasifikacije koje nisu zasnovane na konzistentnim kriterijumima, ili daju trivijalne, već davno poznate, a nedovoljno korisne rezultate.

³ Ili je ta povlastica data samo onim metodama i načinima istraživanja koji se služe brojevima, trendovima itd.

Poslužio se metodom utemeljene teorije: 1) nekoliko puta je pažljivo pregledao celokupni materijal; 2) obeležio je svojstva pojedinih scena kojima su dodeljivane povoljne ili nepovoljne ocene; 3) izdvojio je attribute koji su karakterisali desetak najbolje i desetak najslabije ocenjenih scena⁴; 4) pokušao je da uoči pravila i determinante povoljnog i nepovoljnog ocenjivanja. Izdvojio je šest odrednica materijala koji se najviše dopao gledaocima i četiri onog koji je naslabije ocenjen. Tako je, na primer, najdopadljivije scene karakterisalo sledeće: dobrota likova u seriji, ljubaznost i spremnost da pomognu, bezazlene teškoće u koje zapadaju junaci, princip „pravda pobeđuje“ – gde se neko, ko je postupao loše, suočio s posledicama i uvideo svoje greške itd. Loše su ocenjene scene sa iznenadnim promenama koje nisu bile nagoveštene, sa uvođenjem novih likova čije osobine publika još ne poznaje, sa dosadnim likovima koji su uvek u nevoljama itd.

Na osnovu tih alatki utemeljene teorije (pregledanje i obeležavanje materijala, izdvajanje pojedinih kategorija, njihovo grupisanje u složenije celine, odnosno opštije pojmove, stvaranje „teorije“ o mogućoj uslovljenosti, determinaciji, uzročnosti), Rast je pregledao novi materijal i procenio kako će publika da ga oceni. Od ukupno 305 pregledanih novih scena, tačno je procenio 249, što znači da je postigao stepen predvidivosti 82% ($249/305 \cdot 100$). Može se reći da je to bila izuzetno dobra potvrda valjanosti utemeljene teorije. A kvalitet teorije se u ovoj misaonoj tradiciji meri upravo time: njenom mogućnošću da predviđa i objašnjava nove događaje.

U našoj naučnoj javnosti, a posebno u istraživačkoj praksi, malo je pominjan i praktikovan metod utemeljene teorije, budući da se veliki broj istraživača u institutima i na univerzitetima, i kad se usudi da kroči na polje iskustvenih metoda i podataka, drži već pominjane stare šeme. Ukoliko, pak, i nadvladaju autoritet svojih profesora koji se mrgode na pomen reči „kvalitativno“, oni se uglavnom odluču za dubinske intervjuje, retko kad posmatranja, još ređe fokus-grupe. Ipak, smatramo da je opravdano izložiti glavne principe tog tipa akcionog istraživanja kao zasebnog tipa organizovanja kvalitativnih istraživačkih studija i u isto vreme podsećamo da je reč o idealno profilisanom nacrtu, koji u konkretnim istraživanjima može biti modifikovan i adaptiran za posebne uslove primene. Istraživačima koji planiraju sprovođenje takvog tipa istraživanja, ponuđeni opis može pomoći da bolje shvate mogućnosti koje pruža taj oblik istraživanja, kao i ograničenja vezana za njegovu primenu.

4. Umesto zaključka

Savremena društvena nauka već dugo traga za inovativnim istraživačkim pristupom kojim bi se efikasno mogao premostiti zatečeni jaz između akademskih istraživanja, praktičnih potreba ljudi i efektnog usmeravanja društvenih akcija. Za razliku od tradicionalnih vidova akademskih istraživanja, koji favorizuju naučno otkriće, široki pokret akcionih istraživanja ističe potrebu delovanja na integracijama, aplikativnosti i učenju. Takav pristup zahteva saradnju ključnih segmenata i uključuje članove zajednice, donosioce odluka, stručnjake. Uključivanjem višestrukih uvida u unutar ispitivane zajednice istraživači mogu da poboljšaju kvalitet, održivost i prikladnost raznih intervencija, jer su takvi nalazi prevodivi u praktična

⁴ Vidimo da se i u ovde, kao i kod studije slučaja, izdvajaju ekstremni slučajevi, upravo zbog mnogo veće količine informacija koje nose.

znanja i društveno korisne uvide (Allen-Meares, Hudgins, Engberg, Lessnau, 2940, prema Đurić, Milašinović, 2011).

Iako je u okviru zapadne društvene nauke u nekim periodima bila evidentna marginalizacija tih i drugih oblika učesničkog istraživanja, u poslednjih nekoliko godina rapidno se širi primena tog pristupa, pre svega zbog zahteva za akcionim projektima od strane državnih organa, međunarodnih razvojnih agencija, nevladinog i civilnog sektora. Pokretana prema konkretnim zahtevima u uslovima savremenih društvenih problema, istraživanja koja su osmišljena prema principima ovog istraživačkog pristupa doživljavaju značajnu rekontekstualizaciju i prilagođavaju se u skladu sa značajnim promenama društvenih struktura i problema savremenih zajednica. Metodologija primene kvalitativnih istraživanja u savremenim uslovima prilično je drugačija kada se uporedi sa početnim konceptom tog pristupa, koji je isticao emancipatorski karakter, unapređenje svesti, revolucionarnost, jačanje kapaciteta.

U ovom kontekstu takođe je važno prisetiti se kritike koju su uputili istraživači da odnosi moći između profesionalnih istraživača i učesnika nisu nužno uravnoteženi ili izbrisani pukim činom učestvovanja. Stoga kvalitativni istraživači treba da pristupe proučavanjima koja oprezno zastupaju učesničku metodologiju. Kao što je primećeno, iako činjenica učešća u nekom istraživačkom projektu može biti spojiva sa zapadnjačkim vrednostima osnaživanja, oslobađanja i demokratije, ona može, jednako tako, biti vezana za tehnologije „normalizacije“, usredsređene na potčinjavanje, kontrolu i izrabljivanje.

5. Literatura

1. Allen-Meares, P., Hudgins, C. A., Engberg, M. E., Lessnau, B.: (2006). Using a Collaboratory Model to Translate Social Work Research Into Practice and Policy, *Research on Social Work Practice*, 15.
2. Angrosino, M. V., Mays de Perez, K. A.: (2006). Rethinking observation: From method to context, in Keith Richards latefl *Research Sig Newsletter*. Issue 18, August.
3. Branković, S.: (2009). *Metodi iskustvenog istraživanja društvenih pojava*. Beograd.
4. Charmaz, K.: (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
5. Clarke, A.: (2006.) *Situational Analysis: Grounded Theory After the Postmodern Turn*. Thousand Oaks, CA: Sage.
6. Creswell, J. W.: (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design – Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
7. Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds.): (2011). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
8. Djuric, S.: (2009). Qualitative approach to the research into the parameters of human security in the community. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 32 (3).
9. Đurić, Š., Milašinović, S.: (2011). Metodološki principi primene učesničkog akcionog istraživanja. Zbornik radova *Suprostavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu*, Knjiga 1. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
10. Đurić, S.: (2009). Metodologija procene parametara humane bezbednosti u lokalnoj zajednici. *Nauka, bezbednost, policija*, (3) str. 14.
11. Glaser, B., Strauss, A.: (1967). *Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Sociology Press.
12. Glaser, B.: (1978). *Theoretical Sensitivity: Advances in the methodology of Grounded Theory*. Sociology Press.

13. Glaser, B.: (1992). *Basics of Grounded Theory Analysis. Emergence vs Forcing*. Sociology Press.
14. Goulding, C.: (2002). *Grounded Theory: A Practical Guide for Management, Business and Market Researchers*. London: Sage.
15. Hatch, A., J.: (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. Albany: SUNY Press.
16. Howe, D.: (2009). *A Brief Introduction to Social Work Theory*. Palgrave Macmillan.
17. Kelle, U.: (2007) Emergence vs. "Forcing" of Empirical Data? A Crucial Problem of "Grounded Theory". Reconsidered. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research (On-line Journal)*, 6(2), Art. 27, paragraphs 49 & 50.
18. Martin, P. Y., & Turner, B. A.: (1986). Grounded theory and organizational research. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 22(2).
19. Mey, G. & Mruck, K.: (2007). (Eds.) *Grounded Theory Reader (HSR-Supplement 19)*. Cologne: ZHSF.
20. Milosavljević, S., Radosavljević, I.: (2008). *Osnovi metodologije političkih nauka*. Beograd: Službeni glasnik.
21. Nejgel, E.: (1974). *Struktura nauka*. Beograd: Nolit.
22. Orlikowski W. . and Iacono C. S.: (2001). Research commentary: Desperately seeking the "IT" in IT research – A call to theorizing the IT artifact. *Information Systems Research*, vol. 12, no 2,
23. Stebbins, R. A.: (2001). *Exploratory Research in the Social Sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
24. Strauss, A., Corbin, J.: (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage.
25. Strauss, A., Corbin, J.: (1997). *Grounded Theory in Practice*.
26. Thomas, G. & James, D.: (2006). Re-inventing grounded theory: some questions about theory, ground and discovery. *British Educational Research Journal*, 32 (6).
27. Trochim, W. M.: (2010). *The Research Methods Knowledge Base*, <http://trochimhuman.cornell.edu/kb/index.htm>, January 16th.

BETWEEN QUALITATIVE AND QUANTITATIVE METHODOLOGY: GROUNDED THEORY⁵

Summary

The paper presents the foundations of the grounded theory method, which is one of the orientations of qualitative methodology, which originated in the USA in the 1960s. First of all, it highlights the essentially different meanings of the word "theory" in European (continental) thought and American empirical sociology. The appearance of grounded theory is connected to the crisis of positivist paradigm in social science, particularly with its boiling down to a school pattern: "research question – hypothesis – empirical testing – conclusion, i.e. accepting or rejecting or a hypothesis." Grounded theory does not start with a hypothesis leading towards facts, but the other way round: researchers observe a research phenomenon intensely, make notes, talk with participants, and then research the empirical materials in order to set assumptions on regularities, conditioning and possible causal effects of the research phenomenon, and finally test the assumptions in the course of a new wave of research.

⁵ The article represents a part of research results of the projects titled Security and protection of organization and functioning of educational system in the Republic of Serbia (basic principles, protocols, procedures and assets) (No. 47017) and Development of institutional capacities, standards and procedures to fight organized crime and terrorism under the conditions of international integrations (No. 179045), both financed by the Ministry of education and science of the Republic of Serbia (2011–2014).